

GOOGLE VAS GLEDA

Način življenja in mišljenja v panoptični družbi

Dan Podjed

17

IZVLEČEK

Filozof Jeremy Bentham je v 18. stoletju zasnoval svojevrstno stavbo (*panoptik*), v kateri iz nadzornega stolpa nenehno opazujemo ljudi, ki bivajo v celicah. Avtor članka ugotavlja, da je podobna, le precej bolj obsežna platforma za nadzorovanje nastala z razvojem svetovnega spleta. Na portalu YouTube lahko namreč vsakdo objavi posnetke zasebnih dogodkov in jih napravi javno dostopne. Amaterski pornografski posnetki, ki so mnogokrat posneti brez vednosti akterjev, se prav tako znajdejo na spletnih portalih, na katerih se prepletata ekshibicionizem in voajerizem. Mogočno orodje vzajemnega nadzora pa je tudi spletni iskalnik Google, ki omogoča, da z njim "zalezujemo" ljudi in spremljamo njihove navade. Poleg tega samodejno beleži iskalne pojme, ki naposled pokažejo, kaj počne in misli posameznik – in tudi celotna družba.

Ključne besede: internet, svetovni splet, panoptik, voajerstvo, ekshibicionizem

ABSTRACT

In the 18th century, the philosopher Jeremy Bentham designed a special building (*panopticon*), in which people living in cells could be constantly observed from a central "inspection house". The author suggests that a similar but much more extensive observation platform has been created by the development of the World Wide Web. The YouTube portal enables anyone to publish videos of private events and make them publicly available. In a mixture of exhibitionism and voyeurism, amateur pornographic videos, often made without the "actors" being aware, also find their way to internet portals. Another powerful instrument of mutual monitoring is the Google web search engine, which makes it possible to "stalk" people and monitor their habits. In addition, the search engine automatically records search terms, which ultimately reveal what an individual – as well as society as a whole – does and thinks.

Keywords: Internet, World Wide Web, panopticon, voyeurism, exhibitionism

Uvod

Howard Rheingold, osrednji teoretik internetnega sporazumevanja in idejni oče skovanke "virtualna skupnost", se je v začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja, ko je bil svetovni splet še v povojih, spraševal, kam nas vodi povezovanje z novimi informacijskimi in komunikacijskimi tehnologijami (IKT). V prelomnem

delu *Virtualna skupnost* (2000), v katerem je opisal svoje udejstvovanje v ameriškem komunikacijskem omrežju WELL, je predvidel dva možna scenarija. Po prvem, ki je bolj optimističen, bi hiter dostop do podatkov ter sodelovanje in povezovanje ljudi "od spodaj navzgor" vodili v bolj odprto družbo, ki jo je predstavil kot različico *agore*, torej osrednjega trga v starogrških polisih, kjer so si tedanji (bolj ali manj) enakovredni meščani izmenjevali najnovejše informacije in (so)ustvarjali kolektivno identiteto mestne države. Drugi Rheingoldov scenarij je bolj distopičen. Razvoj interneta lahko po njegovem vodi tudi v totalitarno družbo nenehnega nadzora, podobno tisti v Orwellovem romanu *1984*. V takšni družbi bi se hegemonija udejanjala predvsem prek sredstev IKT, s katerimi bi politika, gospodarstvo in ostala žarišča družbene moči na vsakem koraku spremljali državljane ter njihove prestopke sankcionirali.

18

V članku obravnavam predvsem slednjo, torej bolj črnogledno inačico Rheingoldove vizije in ugotavljam, da nas razvoj IKT spreminja v subjekte nenehnega nadzora. Pri tem pa nimam v mislih zgolj totalitarnega nadzora "od zgoraj navzdol", saj s pomočjo svetovnega spleta izvajamo nadzor kar medsebojno, in sicer v začaranem krogu, ki nastane zaradi vse večje želje po vidnosti in prisotnosti v javnosti ter sočasne potrebe po spremljanju vsega, kar se dogaja na različnih družbenih ravneh – od javne do zasebne. Analiziram torej preplet sodobnega voajerizma in eksibicionizma, ki ga vzpostavljajo spletne tehnologije, in ugotavljam, kakšne so njegove posledice.

V prispevku se bolj podrobno posvečam trem spletnim stranem, ki so v zadnjem desetletju postale izjemno priljubljene in omogočajo nadzor nad ljudmi ter sočasno potešijo ekshibicionistične težnje tistih, ki želijo biti vid(e)ni. Prva takšna stran, ki vse bolj nadomešča konvencionalne medije, med katere uvrščam tudi televizijo in radio, je portal YouTube, na katerem objavljamo lastne video posnetke in pregledujemo tuje. Druga stran, ki jo obravnavam, je pornografski portal YouPorn, na katerem najdemo obilico erotičnega materiala, ki je bodisi proizvod amaterskih uporabnikov bodisi gre za odlomke iz profesionalnih pornografskih filmov. Tretja spletna stran, ki se je v zadnjih letih prelevila v samoumevno orodje za brskanje po spletu in iskanje podatkov, pa je iskalnik Google. Te strani ne uporabljamo zgolj za navigacijo po spletu, čemur je bil prvotno namenjen, temveč z njegovo pomočjo vse bolj pogosto iščemo odgovore na vsakdanja vprašanja, brskamo po podatkih o ljudeh, ki jih srečamo, in z njim "zalezujemo" slavne osebe.

Način uporabe teh spletnih strani predstavljam z vidika sogovornikov, ki so mi v daljših pogovorih (polstrukturiranih intervjujih) pojasnili, kako vsakodnevno uporabljajo svetovni splet in kako so jim nove tehnologije predrugačile življenje. Njihove pripovedi primerjam s podatki iz literature in s spleta o tem, kako ljudje uporabljajo spletne portale in kakšne podatke skušajo poiskati s spletnimi iskalniki.¹

¹ Ker so nekatere informacije, ki so mi jih sogovorniki zaupali, zelo intimne, so njihovi osebni podatki spremenjeni oziroma prikriti.

Z zornega kota uporabnikov in s pogledom v zasebnost njihovega virtualnega bivanja, ki sem ga pridobil med "običajno" in spletno etnografijo (Hine 2001; Ramšak 2007) ter z ostalimi antropološkimi pristopi za pridobivanje in analizo podatkov s spleta (glej npr. Hine 2005), predvsem pa s "spletno avtoetnografijo", torej z dolgoletno uporabo svetovnega spleta in "samo-opazovanjem" lastne participacije na spletu, bom v prispevku predstavil, kako mogočna orodja za nenehen družbeni (samo)nadzor, ki v marsičem presegajo najbolj temačno Rheingoldovo vizijo, so se izoblikovala poldrugo desetletje po izidu *Virtualne skupnosti*.

Vsevidno družbeno oko

19

Zamisel o nenehnem nadzoru ljudi ni nastala skupaj s sodobnimi tehnologijami in spletom, temveč je precej starejša. Pravniki in filozofi Jeremy Bentham si je že v drugi polovici 18. stoletja zamislil svojevrstno stavbo, *panoptik*, namenjeno nadzoru zapornikov, duševnih bolnikov in ostalih oseb, ki bi jih bilo dobro imeti ves čas na očeh (Bentham 1995). Panoptik, katerega namembnost je zgodovinar in filozof Michel Foucault v delu *Nadzorovanje in kaznovanje* (2004) uporabil za analizo totalnih institucij, bi bil zasnovan kot stavba z obodom valjaste oblike, ki jo sestavljajo posamezne celice. Vsaka od teh celic ima dve veliki okni, eno na zunanji, drugo pa na notranji strani, skozi kateri preseva svetloba, tako da lahko "stanovalca" ves čas spremljamo z osrednjega opazovalnega stolpa, ki se nahaja na dvorišču in od koder so vidne vse celice, pri čemer pa iz celic opazovalca v stolpu ne moremo videti (Bentham 1995: 35–37).² Iz takšne zasnove stavbe izhaja osrednji namen panoptika, ki povzroči "zavestno in nenehno stanje vidnosti", to pa zagotavlja "samodejno delovanje oblasti" (Foucault 2004: 221). Trik je v tem, da nadzornika, ki bi ves čas bdel nad dejanji ljudi, ki so se znašli v takšni samonadzorovalni instituciji, ne potrebujemo več, saj zaporniki, bolniki, delavci, šolarji in ostali potencialni "prebivalci" panoptika ne vedo, kdaj jih nadzornikovo oko spremlja in kdaj ne. Posledično ti ljudje spremenijo svoj način življenja in se začnejo obnašati, kot da jih anonimno oko neprestano gleda. Po Foucaultu s takšnim načinom nadzora "prisiljevalna sila" preide na drugo stran, torej na stran osebe, nad katero se nadzor vrši. "Kdor je podrejen polju vidnosti in to ve," pojasnjuje Foucault, "sam prevzame prisile oblasti; spontano jih uporablja na samem sebi; vase vtisne oblastno razmerje, v katerem igra hkrati obe vlogi; postane načelo svoje lastne podvrženosti." (2004: 222)

Pri genialni Benthamovi zamisli o panoptiku in predvsem pri analogiji te zgradbe s sodobnimi sredstvi IKT je posebej pomembno, da lahko nadzor opravlja kdor koli – od čuvajev oziroma paznikov do slehernikov, ki si želijo ogledati "muzej človeške narave" ali pa zgolj "uživajo v zalezovanju in kaznovanju" (Foucault 2004: 222). "Čim več je teh anonimnih in začasnih opazovalcev," pravi Foucault, "tem večja je za jetnika možnost, da ga bodo presenetili, in tem bolj se vznemirjeno

² Jeremy Bentham je prvotno zamisel o vidnem nadzoru nadgradil še s slušnim nadzorovanjem, saj naj bi v vsako celico vodile kositrne cevi, po katerih bi nadzorniki slišali tudi najtišji šepet (Bentham 1995: 36).

zaveda, da ga opazujejo.” Ravno zato je po njegovem panoptik “čudovit stroj, ki iz najrazličnejših želja izdeluje homogene oblastne učinke” (2004: 222) ter omogoča discipliniranje ljudi, ki je “difuzno, večsmerno, polivalentno v vsem družbenem telesu” (2004: 229).

Benthamovo vizijo, ki pasivizira ljudi z nenehnim pogledom, pa četudi je ta zgolj namišljen, so doslej vsaj deloma udeležile številne institucije – od zaporov in popravnih domov do umobolnic. V nekoliko drugačni podobi pa smo panoptičnemu nadzoru priče tudi na cesti, kjer na nas prežijo radarji, in na javnih prostorih večjih mest, kjer nad našimi dejanji bdijo nadzorne kamere, pri čemer sploh ni pomembno, ali so naprave prave ali lažne. V vsakem primeru bodisi zavremo, ko naletimo na napis, ki opozarja, da je v bližini radar, bodisi se vedemo bolj “po pravilih”, ko uzremo nadzorno kamero.

20

Posebej učinkoviti pripomočki, ki v sodobni “družbi spektakla” (Debord 1999) omogočajo stalen in hkrati prikrit nadzor nad ljudmi, so se oblikovali z razvojem svetovnega spleta ter ostalih sredstev IKT. Ta namreč omogočajo evidentiranje družbenih dogodkov tako rekoč komur koli in kadar koli. Video ali avdio posnetke, ki jih naredimo s kamero ali mikrofonom na prenosnem telefonu in tako zabeležimo, kako se vedejo znanci in neznanci, lahko nemudoma objavimo na spletu, s čimer jih napravimo dostopne širokemu krogu ljudi. Glede na to, da ima miniaturno kamero velika večina sodobnih mobilnih telefonov, je sredstvo nenehnega nadzora, ki temelji na IKT, skoraj vsakomur pri roki, in to kadar koli; zaradi razširjenosti svetovnega spleta pa se posnetki lahko v izjemno kratkem času razširijo. Posledice tovrstnega nadzora so, kot bomo videli v nadaljevanju, precej podobne učinkom Benthamovega panoptika, saj nenehno spremljanje, opazovanje in nadzorovanje ljudi dejansko spreminja njihovo vedenje.³

Prva pomembna razlika med novodobnim in izvirnim panoptikom je predvsem ta, da se je v totalni instituciji zdaj znašla celotna družba, ki se vse bolj zanaša na povezovanje in sodelovanje s pomočjo IKT, ne pa zgolj skupina ljudi, ki so jo strpali v totalno institucijo, denimo v zapor ali umobolnico. Druga razlika pa je, da se ljudje na nenehen nadzor privadijo in zato vedenje spremenijo zgolj začasno, nato pa se kameram in ostalim sredstvom IKT navkljub spet vedejo “po starem”, potencialne sankcije pa pogosto spregledajo.

YouTube in voajerska družba

Sicer drži, da so bila družbena dejanja že doslej nadzorovana in sankcionirana, a nadzor se je izvajal bolj ali manj s pogledom (in sluhom), dogodki pa so se ohranili predvsem v spominu ljudi in se prenašali “od ust do ust”. Spletni portal YouTube, ki je namenjen objavljanju posnetkov na spletu, pa v navezi z novimi digitalnimi pripomočki, denimo mobilnimi telefoni z video kamerami, omogoča (skoraj) takojšnje evidentiranje, kopiranje in reproduciranje dogodkov.

³ Tudi v družbenih vedah se torej srečujemo z različico načela nedoločnosti, kot ga poznamo iz kvantne fizike. To načelo pojasnjuje, da proces opazovanja oziroma merjenja spremeni opazovani pojav. Kar vidimo, je torej predruščena različica realnosti, ki je ne moremo zaznati *per se*.

Junija 2011 se je na YouTubeu tako znašel zvočni posnetek slovenskega predsednika vlade, ki se je na neformalni tiskovni konferenci srečal z novinarji in jih prosil, naj njegovih izjav ne posnamejo. V svojem *off the record* nagovoru je nato z zelo poljudnim in mestoma vulgarnim besednjakom komentiral notranje- in zunanjepolitične razmere v Sloveniji (YouTube 2011a), neki novinar pa je politikove izjave kljub izrecni prošnji posnel in jih objavil na spletu. Ta posnetek, ki je najprej zaokrožil po spletu, nato pa še po televiziji in radiu, je nemudoma sprožil moraliziranje na spletnih forumih in v medijih o tem, kakšne izraze lahko zasebno in javno uporabljajo politiki; precej manj pa je bilo govora o tem, ali je tovrstno anonimno objavljanje posnetkov sploh dovoljeno. Že zato ta incident pokaže, kakšno moč na oblikovanje javnega mnenja imajo prikriti posamezniki, ki lahko skrivoma posnamejo navidez obrobne (pol)zasebne izjave politikov in tako v pomembni meri (so)oblikujejo javno mnenje, ne da bi se pri tem tudi sami izpostavljali.

Z moralnim pogromom, ki ga je povzročila objava posnetka na spletu, se je v prvi polovici leta 2011 soočil tudi britanski modni oblikovalec John Galliano. Na YouTubeu se je znašel nekajminutni posnetek njegove sporne izjave, ki jo je v pariškem lokalu s kamero na mobilnem telefonu zabeležil neki obiskovalec. Na tem posnetku očitno alkoholizirani oblikovalec osebi, ki je dogodek posnela, zabrusi, da obožuje nacističnega vodjo Adolfa Hitlerja, nato pa doda: "Ljudje, kot ste vi, bi bili mrtvi! Vaše matere in stare starše bi zaplinili!" (YouTube 2011b). Objavi na spletu je sledilo splošno zgražanje nad oblikovalcem, in sicer posebej med zvezdniki, povezanimi s svetom visoke mode; ključna posledica nepre(d)vid(e)nega dejanja, ki je ostalo evidentirano na spletu, pa je bila, da je podjetje Dior odstavilo svojega kreativnega vodjo Galliana, ta pa se je naposled moral zagovarjati tudi pred sodiščem. Komentatorjev in kritikov, ki so se zaradi spornih izjav spravili nad modnega oblikovalca, znova ni zanimalo in ganilo, da je bil posnetek na YouTubeu plasiran brez vednosti in privoljenja modnega oblikovalca; pomembno ostaja predvsem dejstvo, da oseba na posnetku troši antisemitske izjave. Novodobno "digitalno voajerstvo" se potemtakem ne označuje za deviacijo, temveč se je že precej normaliziralo. "Oziroma z drugimi besedami," pravi Jonathan Metzl v pregledu spreminjanja definicije voajerstva, "vse bolj izgubljam sposobnost razumeti tovrstne deviacije v kontekstu družb, v katerih živimo in delamo." (Metzl 2004: 131)

Opisana primera pomenita po eni strani pričevanje, kako zaradi takšnih posnetkov postopno tonemo v panoptično družbo, v kateri se namesto centralnega nadzora "od zgoraj navzdol" vrši nadzorovanje "od spodaj navzgor". Takšni posnetki, ki se znajdejo na očeh javnosti, pa pojasnijo tudi, kako se spreminjajo kriteriji, kaj je javno in kaj zasebno. Clay Calvert v delu *Voajerska nacija* (2000) pojasnjuje, da z vse bolj pogostim prodiranjem v zasebnost dejansko "hranimo voajeristične apetite. Pričakujemo, da bomo videli več. Želimo videti več. In mediji nam to dajo" (Calvert 2000: 80). Avtor ima pri tem v mislih predvsem televizijo, ki proizvaja in predvaja vse bolj šokantne posnetke realnosti, da bi tako potešila povečane "apetite" gledalcev. Sam pa menim, da amaterski posnetki, ki jih

anonimneži objavijo na spletu, pomenijo še bolj eklatanten primer takšne težnje, zaradi katere se družba znajde v začaranem krogu opazovanja in razkazovanja. Naše voajerske apetite namreč potešijo le nove in nove podobe, ki morajo biti vse bolj nenavadne in bizarne, da ugajajo vse večji želji po spektaklu.

Primerov vsevidnega očesa, ki beleži javna in zasebna dejanja, je na spletu še ogromno. Zanimivo pa je, da se na posnetkih ne pojavljajo le znani ljudje iz politike, gospodarstva in medijske estrade, temveč tudi anonimneži, ki jim prav spletni video včasih omogoči, da doživijo svojih “petnajst minut slave” (glej Podjed 2009, kjer je predstavljenih nekaj primerov). Eden takšnih posnetkov je leta 2011 doživel izjemen odziv tudi v Sloveniji. Na posnetku, objavljenem na portalu YouTube, spremljamo zaključek maturantskega plesa srednje frizerske šole, na katerem opazno omamljeni mladi voditeljici z rimami opišeta vsakega izmed sošolcev, ki so se ob njima razvrstili po odru. Sprva jima nagovor dokaj dobro teče, kasneje pa se njune besede – in tudi rime – začnejo zapletati, v govoru pa se pojavlja vse več nenavadnih umotvorov:

22

Simonca na vse sladko se smeji, ko z Matičkom po hodniku se drvi. /.../ Urša naša manekenka je, zato ... Zato vedno glasna je. /.../ Peterka res presenetila je vse, ker v redovalnici petke nikjer ni. /.../ Tim najvišji na celi šoli je, zato na nikogar ozira se ne, samo med na... med nami vsem dons ga ni. /.../ Urška naša pegasta je, zato ji pravimo vsi Pika Nugovička, da je. /.../ Špelca marelca na hodniku sedi, nohte ... nohte si lakira, vsepovsod ji jo vidimo. /.../ Suzi naša lepa je, zato Siniša pravzaprav povsod sledi ji. /.../ Naša Jana ... Kje pa je? ... v šoli skriva po kotu se. Naša Jana po hodniku skriva se, ker šolo rada zaliva.

Ob koncu nagovora dekletki na oder povabita še zgroženo razredničarko, sicer učiteljico slovenščine, ki v zagovor in opravičilo pojasni, da ji je nerodno, ker je videti, kot da dijaki ne vedo, kaj sta rima in metrum, in da jim kljub temu želi, da bi v življenju uspešno “*krmarili med srcem in razumom*” (YouTube 2011c).

Ta posnetek je nastal leta 2006, po spletu pa se je razširil šele v začetku aprila 2011, ko ga je neznanec z vzdevkom mpclash87 objavil na portalu YouTube, in že v nekaj dneh je kliknilo na povezavo do posnetka več kot četrto milijona uporabnikov spleta. Manj kot teden dni po objavi so eno izmed protagonistk, ki se pojavita na posnetku, povabili v oddajo komercialne radijske postaje, kjer je voditeljema in poslušalcem razložila, kaj se je dogajalo v zakulisju dogodka, in pojasnila, da je ves čas upala, da bo video zapis ostal anonimen. Dodala je še, da ne ve, kdo in zakaj je posnetek objavil, saj bi sicer zahtevala, naj ga nemudoma odstrani. Odstranitev z YouTube pa ne bi dosti pomagala, saj se je video zapis hitro razširil po ostalih portalih, ki omogočajo nalaganje video vsebin, nekaj dni po objavi posnetka, s katerim sta se dijakinji “proslavili” pred javnostjo, pa so se na spletu pojavile še glasbene priredbe, v katerih so avtorji skladb uporabili najbolj zabavne odlomke iz omenjenega posnetka maturantskega plesa (YouTube 2011d).⁴

⁴ V članku, kjer med drugim obravnavam posnetek na YouTube o požigalcu iz Velenja, predstavim tovrstne priredbe kot “mutacije”, ki se opirajo na priljubljenost izvirnika (Podjed 2009).

Hiter in množičen dostop do diskreditirajočega posnetka je omogočil predvsem razvoj t. i. širokopasovnih povezav do interneta, po katerih lahko do video objav, ki so se v preteklosti na računalnik "nalagale" dalj časa, dostopamo zelo hitro. Poleg tega je bil pomemben še razvoj spletnega portala YouTube, ki je nastal leta 2005 in odtlej prerasel v tretjo najbolj obiskano stran na spletu (Most popular 2011), ki jo zaradi vpliva na sodobno družbo in kulturne procese obravnava vse več znanstvenih razprav, in sicer predvsem s področja medijskih študij in kulturologije (npr. Gane in Beer 2008; Burgess in Green 2009; Snickars in Vonderau 2009). Spletna stran, ki jo je leta 2006 kupilo podjetje Google, je naglo postala izjemno priljubljena predvsem zato, ker je omogočila slehernikom, da svetu pokažejo, kaj so zabeležili z domačo kamero, in si hkrati ogledujejo, kaj posnamejo drugi ljudje. Na tej strani lahko uporabniki torej izživijo ekshibicionistične težnje in hkrati zadovoljijo voajerske vzgibe.

Jean Burgess in Joshua Green pojasnjujeta, da je YouTube kompleksna platforma z dvojnimi delovanjem. Deluje namreč kot platforma "od zgoraj navzdol", ki je namenjena distribuciji popularne kulture, hkrati pa spodbuja še sodelovanje "od spodaj navzgor", saj je tudi vir "ljudske kreativnosti" (Burgess in Green 2009: 6) in izvir "participativne kulture", pri kateri so uporabniki spletne strani aktivno (so)udeleženi pri ustvarjanju in posredovanju posnetkov ter so tako sočasno porabniki in proizvajalci video vsebin (2009: 10–14). YouTube s takšnim pristopom po eni strani sicer vzpostavlja bolj odprto in transparentno družbo ter ohranja vezi v t. i. *mrežni družbi* (Castells 2004), v kateri smo med sabo vse bolj prepleteni s sredstvi IKT, informacije pa lahko pridobivamo hitreje in bolj učinkovito. Po drugi strani pa pomeni ta spletna stran – in tudi številne druge, ki omogočajo objavljanje amaterskih video posnetkov – učinkovito platformo za nenehen nadzor, ki preoblikuje način življenja v sodobni družbi. Ljudje se namreč vse bolj zavedajo prisotnosti budnega očesa amaterskih kamer, ki prežijo nanje z mobilnih telefonov in ostalih tehnoloških pripomočkov, zaradi česar se spreminja njihovo vedenje.

Da se zaradi stalnega nadzora IKT ljudje vedejo drugače, so potrdili tudi moji sogovorniki. Ena izmed njih, recimo ji Andreja, ki je bila v času pogovora sredi dvajsetih let, je, denimo, že naletela na svojo fotografijo na spletu, na kateri se poljublja z neko prijateljico. Po tem dogodku, zaradi katerega posebnih konsekvenc v fizični resničnosti sicer ni bilo, je postala precej bolj previdna, ko jo kdo fotografira v javnosti. Podobno pravi tudi 35-letni Ljubo, ki ima zaradi novih tehnologij vse bolj pogosto občutek, da je pod nenehnim nadzorom in ga zato vse bolj pogosto skrbi, če je kdo evidentiral njegove javne in zasebne ekscese. Nekoliko bolj flegmatična je 30-letna Tjaša, ki je ne skrbi posebej zaradi posnetkov na spletu, saj pravi, da nima kakšne "*temne točke*" v preteklosti, ki bi ji "*blazno uničila ugled*". Na spletno slavo pa gleda še nekoliko drugače in dodaja, da se v današnjem času stežka popolnoma osramotiš. "*Saj se ti ljudje smejiijo,*" pojasnjuje Tjaša, "*ampak v bistvu ful profitiraš s tem.*" Pri tem spomni na uspehe pevca Fredija Milerja in podobnih "*pojočih zvezd*", torej oseb, ki so zaslovele prav zaradi nenavadnih in bizarnih posnetkov na spletu.

YouPorn in kategoriziranje seksualnih fantazij

Kmalu po uspešnem preboju YouTubea so se na spletu pojavile podobne strani, med katerimi so se nekatere specializirale za objavljanje pornografskih vsebin, denimo YouPorn, RedTube, XHamster, XVideos in številne druge. Ena bolj priljubljenih in hkrati 80. na lestvici obiska spletnih strani (Most Popular 2011) je stran YouPorn, ki je leta 2007 pridobivala več kot 15 milijonov novih obiskovalcev na mesec, na kar je vplivalo predvsem dejstvo, da je bil dostop do vsebin brezplačen in da jih je uporabnik lahko pridobil tako rekoč nemudoma in neposredno – brez odvečnega čakanja, da se bo posnetek prenesel s spleta.⁵

24

Nov način objavljanja in predvajanja pornografskih posnetkov, ki omogoča takojšen ogled vsebin, pa je precej spremenil avtoerotične navade ljudi in njihov način razmišljanja o temah, povezanih s spolnostjo. 37-letni uporabnik pornografskih spletnih strani, ki ga bom v nadaljevanju imenoval Milan, mi je pojasnil, da so se njegovi interesi spreminjali sočasno z razvojem tehnologij in spletnih strani. Njegovo prvo odkritje erotičnih vsebin na spletu, ki se je pripetilo v drugi polovici devetdesetih let, je bil nabor slik s koledarjev, ki so jih krasile manekenke in zvezdnice, potem pa ga je neki prijatelj seznanil s stranjo, na kateri je prvič na enem mestu našel ogromen nabor fotografij golih žensk. V tistem času so se na spletu pojavili tudi kratki pornografski filmi, ki pa po sogovornikovih besedah niso bili kaj prida, saj so se po tedanjih povezavah do interneta zelo dolgo nalagali in ga je tačas, ko je čakal na prenos posnetka, spolna sla pogosto že minila. Okoli leta 2004 je dobil dostop do celotnih profesionalnih pornografskih filmov, ki so jih posneli njegovi znanci s hitrim dostopom do interneta. Ker so imeli nekateri *daunloaderji* (snemalci, op. a.), katerih računalniki so delali noč in dan, po več deset *kejkov* (okroglih škatel s 50 ali 100 zgoščenkami, op. a.), je bilo zaradi preobilja težko izbrati pornografsko gradivo, ki bi bilo Milanu pisano na kožo. Zares praktične so po njegovem postale šele strani, kot so YouPorn, XHamster, RedTube in predvsem XVideos, na katerih uporabnik hitro dostopa do videoposnetkov, ki so pregledno urejeni po vsebinskih kategorijah.

Sogovornika so izmed vseh kategorij najbolj navdušile tiste z voajerskimi in amaterskimi posnetki, kar je posebej pomenljivo, ko proučujemo panoptično družbo. Kot je pojasnil, mu je *“absolutno najboljše, če je posnetek pristen, ne pa fejk (lažen, op. a.). In to se tudi vidi po komentarjih, pri katerih se kdo pritožuje, da to ni pristno”*. V tem kontekstu je razkril, da so mu najbolj všeč kratki filmi, pri kateri snemalci na plaži skrivaj posnamejo naključne in nič hudega sluteče osebe med spolnim aktom ter nato posnetke objavijo na spletu.

Milan je pojasnil še, da je zaradi novih pornografskih portalov, ki jih redno uporablja, tako rekoč pozabil na starejše tehnologije in zato pornografskih filmov, ki jih je nekdaj gledal skupaj s partnerko, ne spremlja več na televiziji, temveč zdaj

⁵ Spletna stran XVideos se je med pripravo tega besedila zavihtela na 48. mesto globalne lestvice in prehitela portal YouPorn. Po mnenju sogovornikov je njena ključna prednost, da lahko uporabnik preskoči dele posnetka in nemudoma preide na vsebine, ki ga najbolj pritegnejo. YouPorn je prehitel tudi portal XHamster, ki je po priljubljenosti na 57. mestu, spletna stran RedTube pa se je uvrstila na 129. mesto (Most popular 2011).

to ponavadi počne sam, in sicer pred računalniškim ekranom. Ena takšna *seansa*, ki se začne z vpisovanjem ključne besede v iskalnik na portalu, lahko traja tudi do tri ure.⁶ Ko najde kakšen zanimiv posnetek, najprej pogleda, kaj je *related* (sorodno, priporočeno, op. a.), saj mu pornografski portal samodejno "svetuje", kateri posnetki so podobni tistemu, ki ga gleda, in bi ga zato utegnili posebej zanimati. Iskanje nato nadaljuje in pregleduje priporočene posnetke ter se občasno vrne na najbolj zanimiva gradiva. Kot je pojasnil, "*pri takšnem iskanju ni nič fiksno*", saj se teme in interesi nenehno spreminjajo in prepletajo, med vsako *seanso* pa si ogleda še nove videoposnetke, ki se pojavijo na spletu. Večkrat se vrne le na nekatere izbrane prizore, ki pa morajo biti izjemno dobri, da si jih znova ogleda.

O pomembni vlogi spletne pornografije v vsakdanjem življenju je spregovoril tudi Ljubo. Tudi on si je v času pred razmahom interneta rad ogledoval pornografske revije in videokasete, saj je, kot pravi, "*bolj vizualen tip*". V preteklosti se je pogosto samozadovoljeval ob lastnih fantazijah, a zdaj to počne le redko, in sicer predvsem v jutranjih urah, ko med masturbiranjem še vedno uporabi "*proste misli*" (izraz, ki verjetno izvira iz srbskega oziroma hrvaškega jezika, se ne nanaša zgolj na "svobodne", temveč prej na "preproste" oziroma "prostaške" misli, op. a.). Ob tem pa pripomni, da si življenja brez pornografskih portalov ne zna več predstavljati, saj mu spletni posnetki skoraj v celoti nadomeščajo avtoerotične miselne procese; *proste misli* so zato pri njem postale prej izjema kot pravilo.

Razlaga, zakaj so nekateri uporabniki spleta odvisni od tovrstnih vsebin, je lahko povsem fiziološka. Eksplicitni prizori s spleta namreč sprožijo v možganih dopaminsko reakcijo, ki je podobna nevrokemičnim učinkom pri uporabi nekaterih drog, denimo kokaina ali heroina. Uporabniki, ki dan za dnevno obiskujejo pornografske portale, lahko tako porabijo več ur za pridobivanje "pravih" podob, ki sprožijo izločanje dopamina (Small in Vorgan 2008: 59; glej tudi Carnes idr. 2010, kjer piše več o odvisnosti od pornografskih vsebin na spletu).⁷

Vsaj tako relevanten pa je tudi filozofski pogled. Ob iskanju fantazij po spletu se lahko namreč navežemo na razlago filozofa Slavojja Žižka, ki pojasnjuje, da ima spolnost v sodobnem svetu vse bolj strukturo masturbacije z resničnim partnerjem, saj osebe iz mesa in krvi pogosto postanejo le še "masturbatorni rekviziti za bivanje v fantazijah" (Žižek 2006: 16). Ob tej ugotovitvi lahko dodam, da spletni pornografski portali po novem kreirajo te fantazije. Potreba po razmišljanju zato na področju spolnosti in avtoerotike začne izginjati, medtem pa splet vse bolj intenzivno "fantazira" namesto nas.

Ljubo je pojasnil še, da ponavadi išče zanimive pornografske posnetke ne le po kategorijah, temveč tudi po ključnih besedah, in sicer ponavadi po imenih porno

⁶ Skupina raziskovalcev z Državne univerze v Pennsylvaniji (ZDA) je podobno ugotovila, da so *seanse*, kot jih opisuje Milan, navadno precej dolge, saj iskanje po temah, povezanih s spolnostjo, v 40 odstotkih primerov traja dalj kot šest minut, medtem ko ljudje za iskanje po ostalih vsebinah porabijo toliko časa le v 22 odstotkih primerov (po Small in Vorgan 2008: 58).

⁷ Uporabniki ne postajajo vse bolj odvisni le od pornografskih vsebin, temveč tudi od spleta nasploh. Raziskava iz ZDA je pokazala, da je 18 odstotkov študentov patološko navezanih na splet, kar 58 odstotkov pa jih ugotavlja, da pretirana uporaba spleta vpliva na njihove študijske rezultate (Small in Vorgan 2008: 51).

zvezdnikov. Najbolj pa tudi njega fascinirajo amaterski posnetki, saj je, kot pravi, “*očitno voajer*”. Posebej ga pritegne, če je amaterska pornografija avtentična, ne pa odigrana oziroma uprizorjena, kar se pogosto dogaja. Takšni posnetki so mu všeč, tudi če amaterji na posnetkih niso oblečeni v kostume; pomembno je predvsem, da so pri svojih dejanjih čim bolj pristni, spontani in “vsakdanji”. Zaradi svojih voajerskih apetitov (in tudi iz gole radovednosti) skuša biti na tekočem še glede t. i. *celebrity porna*, torej pornografskih posnetkov slavnih ljudi, ki se pojavijo na spletu – denimo hrvaške pevke Severine, katere zasebni posnetek je v javnost pricurljal leta 2004 in je še vedno na ogled na YouPornu in ostalih podobnih straneh, ali pa ameriške igralko Pamele Anderson, katere posnetek odnosa z nekdanjim možem je bil po spletu dostopen že pred več kot desetletjem. “*Vedeti pa je treba, da to ni masturbacijski material*,” pojasnjuje Ljubo. Podoba omenjene zvezdnice ga namreč ne vzburi, saj ga pri njej moti “*presežek silikona*”, torej prevelike umetne prsi, a si jo je kljub temu večkrat ogledal iz “*čistega voajerizma*”, in sicer predvsem zato, ker ga zanima, “*kako to delajo slavni*”.

Ob koncu najinega pogovora je Ljubo pripomnil, da nima občutka, da bi mu spletni pornografski posnetki omejevali spolno življenje, temveč mu ga kvečjemu popestrijo, saj včasih v praksi preizkusi nenavadne položaje, ki jih vidi na zaslonu. Dodal pa je, da mu pornografija vseeno zviša pričakovanja in vpliva tudi na samozavest, saj se mu vse pogosteje dozdeva, da njegovo seksualno življenje ni doraslo “*čudesom in užitkom, ki jih izvajajo ljudje na ekranu*”. Spletna pornografija je v njem spodbudila tudi ekshibicionistične težnje in zato se zdaj med spolnim odnosom v mislih pogosto prestavi v pozicijo zunanjega opazovalca, ob čemer pa ostaja dovolj tradicionalističen, da si tak prizor vseeno raje ogleda v ogledalu kot na ekranu. Snemanje in objavljanje pornografskih posnetkov zato prepušča drugim, sam pa se bolj nagiba k voajerizmu in ogledovanju tujih posnetkov.

Kot vidimo iz izjav sogovornikov, sredstva IKT vse bolj zaznamujejo intimno življenje uporabnikov spleta in jim krojijo seksualne fantazije. V preteklosti so jih namreč kreirali (tudi) sami, in sicer v mislih, zdaj pa jih zadovoljujejo zgolj oziroma predvsem tuji video posnetki, ki hkrati usmerjajo in oblikujejo erotične želje ter kreirajo fetišje, ki so za lažje iskanje vnaprej kategorizirani po temah, in sicer navadno kar po abecednem redu od *amateur* (slov. amaterski) do *webcams* (slov. spletne kamere), vmes pa se zvrstijo najrazličnejše (stereo)tipične kategorije posnetkov, med katerimi mnoge poudarjajo, da se na njih pojavljajo predvsem ekshibicionistične ali voajerske podobe iz “resničnega” življenja, npr. *beach* (plaža), *celebrities* (slavni), *flashing* (razkazovanje), *hidden cams* (skrite kamere), *public nudity* (golota v javnosti) in seveda *voyeur* (voajer) .

Posnetki s spleta se naposled prepletajo z dejanskim seksualnim udejstvovanjem in ustvarjajo tudi nove želje in potrebe, ko se stare kategorije “izrabijo”, zato posledično na pornografskih portalih nenehno vznikajo nove kategorije. YouPorn in podobne strani torej neprestano utrjujejo idealnotipske kategorije (primerjaj npr. Schutz 1972), v katere se umeščajo najrazličnejši posnetki, in jih sočasno oblikujejo, uporabnikov um pa usmerjajo tudi s “priporočenimi” posnetki, ki ga premamijo, da razvija svoj erotični tok zavesti v smeri, ki jo prek

predlogov za kategoriziranje, ki jih podajo uporabniki, naposled poda tehnologija.

Google in redukcija družbenega uma

Pogovori z uporabniki pornografskih portalov nam, kot smo videli, omogočajo vpogled v dinamiko njihovih seksualnih fantazij. Ko proučujemo vsakdanji način razmišljanja in delovanja ljudi v sodobni družbi, pa nudijo izjemno zanimiv vir za raziskave tudi podatki o iskanju po spletu. Spletni iskalniki, med katerimi je v zadnjih letih najbolj priljubljen Google, namreč sproti beležijo, katere strani je uporabnik obiskal in katere pojme je vpisal v iskalno okence. Dostop do teh informacij omogoča tako rekoč neposreden vpogled v posameznikov "tok zavesti", saj vse več ljudi odgovore na vprašanja, ki jim rojijo po glavi, skušajo poiskati prav po spletu.

27

Podatki o tem, kaj iščejo uporabniki, so ponavadi nedostopni, saj jih ne skrivajo le posamezniki, temveč tudi podjetja, ki upravljajo spletne iskalnike. Občasno pa informacije vseeno pricurajo v javnost. To se je zgodilo recimo leta 2006, ko je vodja raziskovalne skupine ameriškega ponudnika spletnih storitev AOL Abdur Chowdhury na spletu objavil seznam 23 milijonov t. i. ključnih besed, torej iskalnih gesel, s katerimi je 650 tisoč uporabnikov skušalo po internetu pridobiti informacije (Harkin 2009: 154–155). Chowdhuryja so po tem nepredvidnem dejanju, s katerim je, kot je kasneje zagotavljal, skušal javnosti zgolj olajšati razumevanje iskanja po spletu, odpustili, zapis trimesečnih podatkov o iskanju pa se je ohranil in ga še vedno najdemo na strani AOL Stalker (besedo "stalker" lahko v slovenščino prevedemo kot "zalezovalec"), ki nam nudi edinstven vpogled v to, kako je velika skupina ljudi uporabljala splet (AOL Stalker 2006).

Eden takšnih pregledov nam predstavi razmišljanja ženske, ki je bila 5. marca 2006, ko se zapis začne, očitno v zgodnjem obdobju nosečnosti, saj je v iskalnik pogosto vpisala ključne besede, ki so bile povezane z jutranjimi slabostmi in vzdrževanjem telesne pripravljenosti po zanositvi. Nekaj dni zatem je v iskalnik nekajkrat vpisala, da "*on noče imeti otroka*", 12. in 14. marca je po iskalniku poizvedovala o "*prehrani med nosečnostjo*" ter o "*otroških imenih in njihovem pomenu*", 28. marca pa je poizvedovala o "*nosečniških oblačilih*". Njen tok misli v tem času prekinjajo vprašanja o religiji, denimo, "*kaj je teizem*" in "*kakšna je povezava med jogo in hinduizmom*". V začetku aprila se znova vrne k nosečnosti in išče imena bolnišnic, v katerih izvajajo abortuse. Sredi aprila brska po simptomih spontanega splava, znova pa se vrne k abortusu pri različnih zdravnikih. Ob koncu aprila je zaposlena z iskanjem darila za svojo mater, poizveduje pa še o zaročnih prstanih in znova tudi o možnostih abortusa, ki ga naposled očitno izvede, kot lahko sklepamo iz nadaljnjih vprašanj o okrevanju po splavu. V začetku maja se uporabnica ubada z nakupom prenosnega računalnika, 26. maja začne iskati najboljšo možnost za nakup poročne obleke, sočasno pa jo mučijo že nova vprašanja, in sicer o življenju v zakonski skupnosti (AOL Stalker 2006; Harkin 2009: 158–159).

Iz takšne kronologije iskanja lahko precej dobro sklepamo, kaj se je

ženski dogajalo v življenju in o čem je v trimesečnem obdobju razmišljala. Če uporabimo podatke vseh uporabnikov spletnega iskalnika, pa dobimo izjemen vpogled v "povprečno" mentaliteto ljudi v nekem izseku časa. To nam omogoča spletni iskalnik Google, ki je tudi zato postal pomembna tema za družboslovne raziskave in navdih za številna poljudno-znanstvena dela (npr. Lehmann 2007; Auletta 2009; Carr 2009; Gunter, Rowlands in Nicholas 2009; Battelle 2010; Vaidhyanathan 2011). Googlova aplikacija Zeitgeist nam namreč prikaže, kateri so bili v preteklem letu najbolj priljubljeni iskalni termini po svetu, to spletno orodje pa analizira tudi, kateri iskani izrazi so v vzponu in katerim priljubljenost pada. V letu 2010 so uporabniki tako največ iskali podatke o spletni strani Chatroulette, ki omogoča srečevanje in povezovanje neznancev po video klepetu. Po priljubljenosti ji sledijo Applov tablični računalnik iPad, mlada in nadebudna glasbenika Justin Bieber in Nicki Minaj ter spletna stran s prosto dostopnimi igrami Friv (Zeitgeist 2010). Leto pred tem so bili podatki o osrednjih interesih uporabnikov spleta precej drugačni. Na prvih pet mest so se po vzponu zanimanja uvrstile kar tri strani za družbeno mreženje (Twitter, Facebook in Hi5), spletna televizija Hulu ter preminuli zvezdnik Michael Jackson (Zeitgeist 2009). Leta 2008 pa so največ pozornosti pritegnili kandidatka za podpredsedniški položaj v ZDA Sarah Palin, olimpijske igre v Pekingu, spletni omrežji Facebook in Tuenti ter filmski igralec Heath Ledger, ki je tistega leta umrl (Zeitgeist 2008).⁸

Vpogled v posameznikov način razmišljanja, ki ga pomembno sooblikuje spletni iskalnik Google, pa lahko pridobimo tudi s "klasičnim" etnografskim pristopom. Sogovornica Tjaša mi je tako pojasnila, da po spletu vsakodnevno išče odgovore na številna vprašanja, denimo o destinacijah, kamor bi rada potovala, pa o knjigah, ki jih namerava prebrati. Google vse več uporablja tudi za iskanje podatkov o besedilih, ki jih pripravlja, ob čemer dobi pogosto občutek, *"da so vse stvari, ki jih pišemo, neke zlepljenke stvari, ki jih je nekdo drug napisal. Samo malo drugače jih sestaviš, kot bi jih kdo drug"*. Sogovornica Andreja podobno pojasnjuje, da spletni iskalniki sicer omejujejo kreativnost in nam dajejo občutek, da je vse že napisano oziroma da se ničesar ne da na novo iznajti. S tem nas *guglanje*, kot pravijo sogovorniki brskanju po podatkih s priljubljenim iskalnikom, pasivizira, hkrati pa smo od njega vse bolj odvisni in brez njegove pomoči ne znamo več ustvarjati. Tudi Andreja pravi, da si ne predstavlja več življenja brez iskanja po spletu in da bi brez Googla ali interneta zdržala kvečjemu kak dan, saj na spletu najde odgovore na veliko pomembnih vprašanj. Posebej intenzivno je po spletu iskala podatke o boleznih, ko je bila, kot pravi, v *"hipohondrični fazi"*. Takrat je neprestano zbirala informacije o boleznih, ki jih mrgoli na svetovalnih forumih. Sogovornik Ljubo je pri brskanju za nasveti nekoliko bolj konservativen: *"Če imam kakšno vprašanje, sicer vprašam strica Googla, če imam pa probleme, se raje obrnem na prijatelje. Življenjske modrosti raje iščem drugje – ne pa na spletu. Svojih zdravstvenih težav pa še posebej ne guglam, saj potem najdem preveč kontradiktornih rezultatov."*

⁸ Googlov Zeitgeist beleži najbolj priljubljene iskalne izraze tudi na lokalnih ravneh, in sicer po posameznih državah (Slovenije sicer še ni med njimi), s čimer lahko raziskovalec dobi precej dober vpogled v to, kako družba "misli" na različnih delih sveta.

Kljub temu, da se bolj zanaša na pridobivanje odgovorov v fizični realnosti, pa pravi, da bi brez virtualnih svetov sicer lahko živel, a si tega ne želi, saj bi pogrešal hiter in nenehen dotok informacij in zabavo, ki mu jo nudi *guglanje*, predvsem pa bi mu manjkala dostop do pornografskih strani ter možnost *“kraje podatkov”*, torej filmov in iger s t. i. piratskih strani.

Kot vidimo iz takšnih utrinkov, je Google postal izjemno pomemben pripomoček pri posameznikovem dojetju realnosti. Priljubljeni spletni iskalnik se je v dobrem desetletju prelevil kar v “človekov podaljšek”, kot je že pred desetletji pojasnjeval osrednji medijski teoretik Marshall McLuhan (1964), in sicer predvsem v podaljšek uma, hkrati pa je postal tudi “berglja”, ki nam olajša sprejemanje odločitev in nemudoma ponudi odgovore na najbolj zagonetna vprašanja.⁹

Čeprav se zdi, da spletni iskalnik nadgradi naš um in nam razširja obzorje, pa nam ga dejansko oži, kar je v dobršni meri posledica iskalnega algoritma PageRank, na katerem je utemeljen Google. Ta algoritem iskalne zadetke namreč razporedi tako, da v ospredje “potisne” spletne strani, ki jih navaja največ ostalih strani, tiste manjkrat navedene pa pomakne v ozadje (Brin in Page 1998).¹⁰ Če v iskalnik vpišemo, denimo, ime in priimek nekdanjega slovenskega predsednika Janeza Drnovška, nam bo Google najprej ponudil povezavo do dveh gesel na spletni enciklopediji Wikipedija, saj nanjo v zvezi z Drnovškom referira največ ostalih strani, nato pa še do objav komercialne in nacionalne televizije ter spletne strani Gibanja za pravičnost in razvoj. Prvi zadetki o Drnovšku postajajo tako vse bolj priljubljeni in vse bolj pogosto uporabljani, tisti manj obiskani pa zlagoma tonejo v pozabo in ozadje. Pri takšnem definiranju relevantnosti, ki “sistematično izrablja človeško znanje in odločitve o tem, kaj je pomembno” (John Markoff po Carr 2009: 219), pa se “družbeni um” dejansko ne širi, temveč ga iskalni algoritem kvečjemu reducira, saj z množično uporabo izbranih strani, ki jih kot najbolj uporabne “ponudi” Google, te postajajo vse bolj “referenčne” – podobno kot pri znanstvenih člankih, ki postajajo vse bolj citirani samo zato, ker jih tudi drugi citirajo.

Takšen algoritem, ki daje prednost najbolj referenčnim objavam, in sicer ne glede na njihovo dejansko kakovost, pa vpliva tudi na “virtualno identiteto” posameznika na spletu, o katerem iščemo podatke, saj se informacije o tej osebi, ki se umestijo na bolj pomembna mesta na iskalniku, sčasoma prelevijo v osrednjo in prevladujočo spletno “podobo” nekega človeka, ki si jo zato ogleda še več

⁹ Allan Hanson podobno opisuje neločljivo povezanost človeka in IKT z izrazom “podaljšana tvornost” in pojasnjuje, da se z razvojem tehnologij vse bolj prepletata “človeški in umeten spomin, človeška in umetna inteligenca” (2004: 471).

¹⁰ Battelle (2010: 78) pojasnjuje, da je tak iskalni pristop podoben številu akademskih citatov: objave, ki so večkrat citirane, sčasoma postajajo vse bolj referenčne in izpostavljene, pa četudi je razlog za takšno umestitev na akademski lestvici zgolj sreča ali naključje, manj citirane pa medtem izginjajo v pozabo. Nekaj podobnega se je zgodilo s člankom, ki sta ga napisala ustanovitelja Googla Larry Page in Sergey Brin, v katerem predstavljata algoritem PageRank (Brin in Page 1998). Po podatkih iskalnika po akademskih objavah Google Scholar ima ta članek skoraj 8.000 citatov in je tako postal zelo “pomemben” in referenčen, četudi vsebinsko ne gre za posebej prelomen znanstveni prispevek.

ljudi. Google tako ni le orodje nadzora nad tem, kaj počnemo v družbi, temveč tudi pripomoček za oblikovanje posameznikovega sebstva, ki postaja namesto iz individualnega in družbenega Jaza (Mead 1934) spleteno iz njegove fizične in virtualne identitete. Tisto, kar najdemo med prvimi “zadetki” na Googlu, namreč vse bolj postaja odraz tega, kakšne nas “vidijo” drugi, podatki s spleta, ki jih pridobimo o (so)ljudih, pa vse bolj pomembno vplivajo na naše stike in dejanja v fizični realnosti.

Sklep

30

V članku sem se osredotočil na tri spletne strani, katerih priljubljenost je sočasno vzrok in posledica vstopa v panoptično družbo, ki nastaja z razvojem IKT. K tej trojici pa moram dodati še stran Facebook, ki je namenjena vzpostavljanju spletnih družbenih omrežij (glej Miller 2011; Podjed 2010). Za sklep sem jo prihranil, ker njena vloga na spletu potrjuje ključne ugotovitve, ki sem jih nakazal v prispevku. Na Facebooku, ki ga po podatkih iz oktobra 2011 uporablja že skoraj 800 milijonov ljudi in je tako druga najbolj obiskana stran na spletu, in sicer takoj za Googlom (Most popular 2011), uporabniki izdelajo svoje “profile” in t. i. *prijateljem*, torej osebam, s katerimi so povezani po spletu, predstavijo glasbene in filmske interese, politično usmeritev, partnerska razmerja itd. Poleg tega lahko na tej platformi objavljajo fotografije iz svoje zasebnosti ter vpisujejo komentarje o tem, kaj se godi v njihovem vsakdanjem življenju.

Srž tega spletnega omrežja – in tudi ostalih podobnih omrežij, ki vznikajo na spletu (glej Boyd in Ellison 2008; Podjed 2010) – je po eni strani v potešitvi želje po nenehni vidnosti, saj lahko uporabniki skrivoma “pokukajo” v zakulisje življenja, kot ga je opisal Erving Goffman v svojem delu *Predstavitev sebe v vsakdanjem življenju* (1959), kjer pojasnjuje, da ljudje nenehno preklapljammo med različnimi vlogami – odvisno od “prizorišča”, na katerem “nastopamo”. Želja po gledanju pa se zaradi novih tehnologij tako tesno prepleta s potrebo po vidnosti, da sta se zasebno in javno življenje oziroma “zakulisje” in “prizorišče” skoraj povsem prepletla. Skrivnosti, ki smo jih v preteklosti ohranili za zaprtimi vrati, zdaj vse bolj pogosto pronicajo med ljudi; družbeni zidovi, za katerimi smo se nekoč skrili, so vse bolj prosojni, skozi pa zre vse več radovednih oči. V tem kontekstu je posebej pomenljivo mnenje osrednjega ustanovitelja Facebooka Marka Zuckerberga, ki – ravno nasprotno kot Goffman – zagovarja stališče, da imamo ljudje v sodobnem svetu lahko zgolj eno identiteto, ta pa mora biti transparentna tako javno kot zasebno. “Kmalu bo konec tistih dni,” pravi Zuckerberg, “ko smo se lahko prikazali z eno podobo pred kolegi in sodelavci v službi, z drugo pa pred ostalimi ljudmi, ki jih poznamo.” (po Kirkpatrick 2010: 199)

Če Zuckerbergova napoved drži, bomo morda kmalu priče pomembnim spremembam načina življenja, ki se bodo zgodile, ko (oziroma če) se bodo ljudje začeli zavedati, da “zakulisne” zasebnosti ni več in da so njihova dejanja ves čas pod nadzorom. Vse več ljudi bo spoznalo, da bodo njihovi izgrede v alkoholiziranem stanju že naslednji dan lahko objavljeni na YouTubeu. Vse več jih

bo izkusilo, kako hitro se razširijo amaterski pornografski posnetki, ki so zaradi svoje "avtentičnosti" najbolj iskano gradivo na portalih, kakršen je YouPorn. Vse več uporabnikov Googla in podobnih iskalnikov pa bo ugotovilo, da sistem, ki ga dan za dnem uporabljamo, neutrudno beleži ključne besede in posredno evidentira "tok zavesti", kumulativno pa zapisuje "um" celotne družbe.

V času, ko se globalna družba preobraža v gigantski panoptik, v katerem smo vsi sočasno jetniki in ječarji, so bolj kot kdajkoli relevantne besede Howarda Rheingolda, ki v sklepu *Virtualne skupnosti* opozarja: "Če bomo čez deset let živeli v panoptičnem ali demokratičnem spletu, je v dobršni meri odvisno od tega, kar veva ti in jaz. Izid je še vedno negotov. Kakšen bo splet v prihodnosti, je še vedno odvisno predvsem od nas." (Rheingold 2000: 403) Preobrat iz panoptika v agoro lahko po mojem mnenju dosežemo le tako, da se dodobra seznanimo z informacijskimi in komunikacijskimi pripomočki, ki jih vsakodnevno uporabljamo, ter se začnemo zavedati, kdaj in kdo nas pri uporabi interneta pravzaprav gleda. Posebej pa se moramo zavedati, da sta anonimnost in "nevidnost" na spletu zgolj navidezni, dejansko pa smo v virtualnem svetu javnosti bolj na očeh, kot smo bili kdajkoli doslej.

LITERATURA IN VIRI

AOL STALKER

2006 AOL Stalker. <<http://www.aolstalker.com>> [12. 6. 2011].

AULETTA, Ken

2009 *Googled: the end of the world as we know it*. New York: Penguin Press.

BATTELLE, John

2010 *Iskanje: kako so Google in njegovi tekmeči na novo napisali pravila posla in preoblikovali našo kulturo*. Ljubljana: Pasadena.

BENTHAM, Jeremy

1995 *The panopticon writings*. London in New York: Verso.

BOYD, Danah M.; ELLISON, Nicole B.

2008 Social network sites: definition, history, and scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication* 13, str. 210–230.

BRIN, Sergey; PAGE, Larry

1998 The anatomy of a large-scale hypertextual web search engine. *Computer Networks and ISDN Systems* 30, str. 107–117.

BURGESS, Jean; GREEN, Joshua

2009 *YouTube: online video and participatory culture*. Cambridge in Malden: Polity.

CALVERT, Clay

2000 *Voyeur nation: media, privacy, and peering in modern culture*. Boulder in Oxford: Westview Press.

CARNES, Patrick; DELMONCIO, David; GRIFFIN, Elisabeth

2010 *V sencih interneta: kako se osvoboditi kompulzivnega seksualnega vedenja na internetu*. Ljubljana: Modrijan.

CARR, Nicholas

2009 *The big switch: rewiring the world, from Edison to Google*. New York in London: W. W. Norton & Company.

CASTELLS, Manuel

2004 *The rise of network society*. Oxford: Blackwell.

- DEBORD, Guy
1999 *Družba spektakla*. Ljubljana: ŠOU, Študentska založba.
- FOUCAULT, Michel
2004 *Nadzorovanje in kaznovanje: nastanek zapora*. Ljubljana: Krtina.
- GANE, Nicholas; BEER, David
2008 *New media: the key concepts*. Oxford in New York: Berg.
- GOFFMAN, Erving
1959 *The presentation of self in everyday life*. New York: Anchor Books.
- GUNTER, Barrie; ROWLANDS, Ian; NICHOLAS, David
2009 *The Google generation: are ICT innovations changing information-seeking behaviour*. Oxford, Cambridge in New Delhi: Chandos.
- HANSON, F. Allan
2004 The new superorganic. *Current Anthropology* 45, št. 4, str. 467–482.
- HARKIN, James
2009 *Cyberbia: the dangerous idea that's changing how we live and who we are*. London: Little, Brown.
- HINE, Christine
2001 *Virtual ethnography*. London: Sage.
- HINE, Christine (ur.)
2005 *Virtual methods: issues in social research on the internet*. Oxford in New York: Berg.
- KIRKPATRICK, David
2010 *The Facebook effect: the real inside story of Mark Zuckerberg and the world's fastest-growing Company*. London: Virgin.
- LEHMANN, Kai; SCHETSCHKE, Michael (ur.)
2007 *Die Google-Gesellschaft: vom digitalen Wandel des Wissens*. Bielefeld: Transcript.
- McLUHAN, Marshall
1964 *Understanding media: the extensions of man*. New York: The New American Library.
- MEAD, George Herbert
1934 *Mind, self and society: from the standpoint of a social behaviorist*. Chicago: The University of Chicago Press.
- METZL, Jonathan
2004 Voyeur nation?: changing definitions of voyeurism, 1950–2004. *Harvard Review of Psychiatry* 12, str. 127–131.
- MILLER, Daniel
2011 *Tales from Facebook*. Cambridge in Malden: Polity Press. 2010
- MOST POPULAR
2011 Most popular websites on the internet. <<http://mostpopularwebsites.net>> [23. 6. 2011].
- PODJED, Dan
2009 Po sledih požigalca: antropološki pogled na spletna družbena omrežja. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 49, št. 3/4, str. 38–46.
2010 Omreženi prostori: Facebook kot znanilec vzpona omrežij in zatona prostorske paradigme. V: *Ustvarjanje prostorov*. Mirjam Mencej in Dan Podjed (ur.). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske Fakultete ... [etc.]. Str. 133–161.
- RAMŠAK, Mojca
2007 Ali je teren za zaslonom mogoč?: epistemološki premisleki o spletni etnografiji. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 47, št. 1/2, str. 20–23.
- RHEINGOLD, Howard
2000 *The virtual community: homesteading of the Electronic Frontier*. Dopolnjena izdaja. Cambridge (Massachusetts) in London: The MIT Press.
- SCHUTZ, Alfred
1972 *The phenomenology of the social world*. Evanston: Northwestern University Press.

SMALL, Gary; VORGAN, Gigi

2008 *iBrain: surviving the technological alteration of the modern mind*. New York: Harper Collins Publishers.

SNICKARS, Pelle; VONDERAU, Patrick (ur.)

2009 *The YouTube reader*. Stockholm: National Library of Sweden.

VAIDHYANATHAN, Siva

2011 *The googlization of everything (and why we should worry)*. Berkeley in Los Angeles: University of California Press.

YOUTUBE

2011a Borut Pahor OFFTHERECORD – preklinjanje. <<http://www.youtube.com/watch?v=UCxkqgmXJno&feature=related>> [14. 6. 2011].

2011b John Galliano Anti Semitic Video. <http://www.youtube.com/watch?v=jzbL_n7p_P8> [15. 6. 2011].

2011c ... zato ji pravimo vsi pika nugovička da je!!! (epic maturantski ples) <http://www.youtube.com/watch?v=lgHduIM5FI&feature=watch_response_rev> [3. 6. 2011].

2011d Clement Vadnial feat Ančka – Katarina Avbar. <<http://www.youtube.com/watch?v=92dl2WL7Hck>> [4. 6. 2011].

ZEITGEIST

2008 2008 Year-End Google Zeitgeist. <<http://www.google.com/intl/en/press/zeitgeist2008/>> [14. 6. 2011].

2009 2009 Year-End Google Zeitgeist. <http://www.google.com/intl/en_us/press/zeitgeist2009/> [14. 6. 2011].

2010 Zeitgeist 2010: How the World Searched. <<http://www.google.com/intl/en/press/zeitgeist2010/>> [14. 6. 2011].

ŽIŽEK, Slavoj

2006 *The parallax view*. Cambridge (Massachusetts) in London: The MIT Press.

BESEDA O AVTORJU

Dan Podjed, dr. etnoloških znanosti, je asistent in raziskovalec na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Na tej fakulteti je sodeloval pri sedmih mednarodnih in nacionalnih raziskovalnih projektih, v katerih je proučeval predvsem organizacije in virtualna omrežja. Priredil je več mednarodnih konferenc in simpozijev ter objavil številna znanstvena dela, v katerih je obravnaval pojave na svetovnem spletu ter analiziral pridobitne in nepridobitne organizacije. Pred vstopom v akademsko sfero je bil novinar na Radiu Slovenija, pisal pa je tudi za reviji *Gospodarski vestnik* in *Manager*.

ABOUT THE AUTHOR

Dan Podjed, Ph. D. in ethnology, is an assistant professor and researcher at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. He has participated at this faculty in seven international and national research projects, in which he mainly focused on organisations and virtual networks. He has organised several international conferences and symposiums and published a range of scientific works in which he addresses phenomena of the World Wide Web and analyses for-profit and non-profit organisations. Before joining the academic community he worked as a journalist with Radio Slovenia and wrote articles for the journals *Gospodarski vestnik* and *Manager*.

SUMMARY

GOOGLE IS WATCHING YOU. WAYS OF LIVING AND THINKING IN A PANOPTIC SOCIETY

Around the turn of the last century Internet theoreticians wondered about its future: would it become the foundation of an open society or turn into a *panopticon* – a means of continuous control. Two decades later it looks as if both the utopian and dystopian variants have come about simultaneously. Information that was successfully hidden in the past has become accessible to anyone on the Internet, online social networks have turned into platforms for social change in totalitarian regimes.

34

But the panoptic perspective is no less actual topical. The Internet is being increasingly used to monitor the daily activities of friends, acquaintances, and even people completely unknown to us, whose spots we can watch on YouTube and other video portals. Search engines the likes of Google have become the oracles of the modern age, because we turn increasingly frequent to the “omniscient” Internet to find answers for our problems. Reflecting an searching for solutions on our own often seem superfluous, because all the answers seem to be gathered on the Internet, and we only have to find them. The degradation of fantasy and originality is further attested by popular pornographic portals like YouPorn, which make even sexual fantasies meaningless.

The author tries to establish why people actually browse for information on other people and at the same time ingenuously divulge information on themselves. He is also interested in how the overabundance of information on the Internet influences people’s thinking and acting, becoming passive while googling and leaving the thinking to the Internet.